BEHEERSPLAN ONROEREND ERFGOED

Naam van het onroerend erfgoed: De Kartonfabriek Winderickx (ook gekend als de Herisemmolen of de Voormalige Kartonfabriek Winderickx)

Ligging (gemeente, deelgemeente, adres):

Beersel (Alsemberg en Dworp)

Fabriekstraat 18 - 27, 1652 Alsemberg (Beersel)

Beheersplan opgemaakt door (naam en adres):

Philippe Winderickx, Steenweg naar Halle 324 in 1652 Alsemberg (Beersel)

Inge Van Wegens, Begijnbosstraat 60, 1653 Dworp (Beersel)

Opdrachtgever (naam en adres):

VZW OPEN MONUMENTENVERENIGING HERISEM

Fabriekstraat 20, 1652 Alsemberg (Beersel)

INHOUDSTAFEL

1. Identificatie pg 2
2. Historische nota pg 7
3. Inventarisatie huidige toestand pg 32
4. Erfgoedwaarden pg 46
5. Beheersvisie en doelstellingen pg 47
6. Maatregelen pg 52
7. Opvolging en evaluatie pg 54
8. Bijlagen pg 55

1. IDENTIFICATIE VAN HET ONROEREND GOED

Het beheersplan wordt opgemaakt voor de molen- en industriële gebouwen van de Herisem-site, beschermd als monument. De omgeving is beschermd als cultuur-historisch landschap.

Deze gebouwen staan gekend als de **Herisemmolen of Voormalige Kartonfabriek Winderickx** en maakte tot 1940 deel uit van een ambachtelijke en industriële activiteit voor het vervaardigen van papier en karton. Het erfgoed is gelegen in de Fabriekstraat in Alsemberg (Deelgemeente Beersel), in de provincie Vlaams-Brabant, ten zuiden van Brussel.

Het molen- en industrieel complex bestaat op haar beurt uit verschillende gebouwen met verschillende functies: papier- en kartonproductieruimtes, een graanmolen, het voormalige pakhuis, de smidse en verschillende kolenopslagplaatsen en het vroegere lokaal met latrines.

Afb. Perimeter van het beheersplan: de gebouwen van de herisemmolen en papierfabriek.

Deze gebouwen behoren in naakte eigendom toe aan Xavier Winderickx. **De exploitatie en het beheer heeft Xavier Winderickx toevertrouwd aan de VZW Open Monumentenvereniging Herisem** (hierna kortweg de **VZW**), die ze in erfpacht heeft.

Deze VZW, als instituut, is een uitvloeisel van het vrijwilligerswerk van midden de jaren ’70. De VZW werd in 1985 opgericht met als hoofddoel te zorgen voor de instandhouding, de herbestemming, het beheer en de ontsluiting van het industrieel-archeologische patrimonium. De erfpachtrechten van de VZW werden door middel van 2 notariële erfpachtovereenkomsten (een basisakte en een uitbreiding) geregeld.

Kartonfabriek Winderickx is beschermd als **monument** bij **KB van 24 januari 1979**. De bescherming omvat alle gebouwen van de kartonfabriek, met inbegrip van de machinerie, en boerderijgebouwen. De omgeving werd beschermd als cultuur historisch landschap.

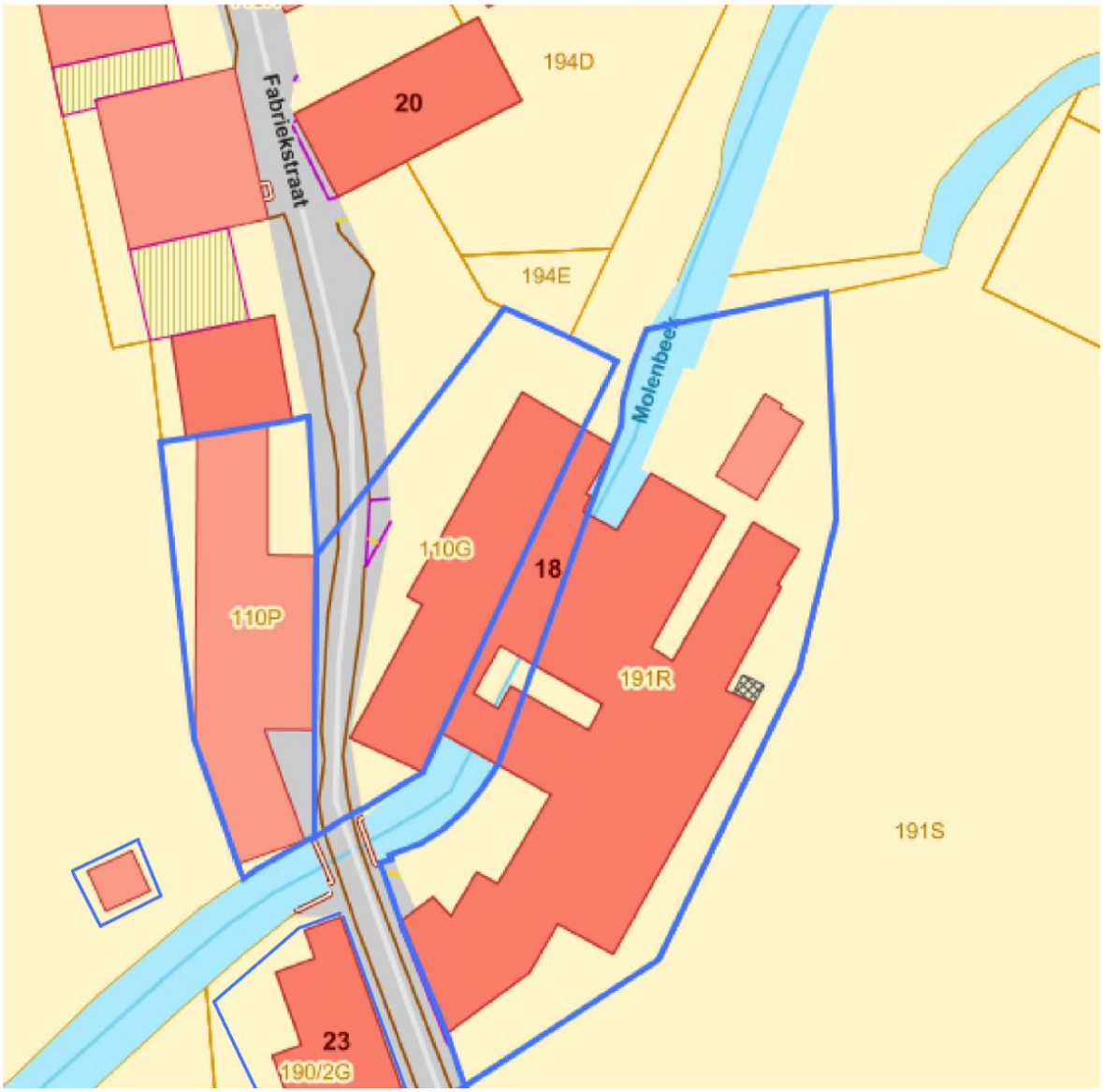
Afb. Geoportaal: de als monument beschermde gebouwen (rood) en als cultuur-historisch landschap beschermde omgeving (groen)

De molen- en industriële gebouwen, onderwerp van dit beheersplan, staat kadastraal gekend als:

- **BEERSEL 2/ AFD/ALSEMBERG/Sectie C/Perceel 0191/R**
- **BEERSEL 3/ AFD/DWORP/Sectie D/Perceel 0110/G**
- **BEERSEL 3/ AFD/DWORP/Sectie D/Perceel 0110/P**
- **BEERSEL 2/ AFD/ALSEMBERG/Sectie C/Perceel 0190/2G.**

Op onderstaand kadasterplan worden deze kadastrale percelen met een blauwe omlijning weergegeven:

Geopunt-kaart

Oorspronkelijk had de volledige site administratief gezien slechts één adres, met name Fabriekstraat nr 20 in 1652 Alsemberg.

Na de restauratie en in kader van de herbestemmingen van de verschillende onderdelen (museum, herberg, boerderij, woningen) werd het adres opgesplitst en kreeg elk zelfstandig onderdeel een eigen adresnummer. Met name:

1. **Percelen BEERSEL 2/ AFD/ALSEMBERG/Sectie C/Perceel 0191/R** en **BEERSEL 3/ AFD/DWORP/Sectie D/Perceel 0110/G** (**Fabriekstraat nr. 18**) betreffen de industriële gebouwen langs de Molenbeek, waar men voorheen pulp bereidde en papier en karton produceerde. Een aantal en gebouwen hiervan zijn ook vroegere droogruimtes en lokalen voor aandrijving (stoommachine) en opwekking van stoom (door middel van een stoomketel).

   Het merendeel van deze ruimtes vormen vandaag het museum, waar je de vroegere productie van papier en karton kan herbeleven. Een aantal lokalen worden ook verhuurd voor vergaderingen, productvoorstellingen, tentoonstellingen en feesten (bv. babyborrels of familiefeesten, … maar geen dansfeesten).

2. **Perceel BEERSEL 2/ AFD/ALSEMBERG/Sectie C/Perceel 0190/2G** (**Fabriekstraat nr. 23**) zijn de gebouwen waar zich de smidse bevond. Vandaag wordt hier een Bierherberg en Restaurant uitgebaat, gekend onder naam “De Smidse”.
3. **Perceel BEERSEL 3/ AFD/DWORP/Sectie D/Perceel 0110/P** (**Fabriekstraat nr. 25 en 27)** zijn de gebouwen en ruimtes waar oorspronkelijk een lijmkamer, een koetshuis, een karhuis, een schrijnwerkerij, een pakhuis, een kolenhok, latrines en een droogzolder ondergebracht waren. Vandaag herbergen de gebouwen een atelier voor het scheppen van papier, een opslag van het restaurant, lokalen van een jeugdverblijfcentrum, een conciërgewoning en een technisch lokaal.

DE STEDENBOUWKUNDIGE CONTEXT VAN HET ONROEREND ERFGOED

De industrieel-archeologische gebouwen die via de erfpachtovereenkomst onder het beheer van de VZW vallen, zijn gelegen in **twee verschillende deelgemeenten van de gemeente Beersel**, namelijk de deelgemeente **Alsemberg** en de deelgemeente **Dworp**.

Dit gegeven is relevant omdat hierdoor **verschillende stedenbouwkundige plannen** van toepassing zijn:

- Op de gebouwen gelegen op het grondgebied van Alsemberg is het BPA Elsemheide van 25/02/1980 van toepassing.
- De gebouwen gelegen op het grondgebied van de deelgemeente Dworp vallen stedenbouwkundig gezien enkel onder toepassing van het Gewestplan.

Voor een duidelijk begrip vermelden we hier volgens de kadasternummers de verschillende stedenbouwkundige plannen die op Deelgebied 1, functie 1 van toepassing zijn:

- **BEERSEL 2/ AFD/ALSEMBERG/Sectie C/Perceel 0191/R** (deel van Museum en zalen) en Perceel **BEERSEL 2/ AFD/ALSEMBERG/Sectie C/Perceel 0190/2G** (Bierherberg en Restaurant De Smidse) zijn volgens het gewestplan “natuurgebieden” en volgens BPA Elsemheide Zone voor

"Natuurgebied", hetgeen volgens art 19. van dat plan "zone voor natuur en zeer passieve recreatie" inhoudt.

- **BEERSEL 3/ AFD/DWORP/Sectie D/Perceel 0110/G** (deel van Museum en zalen) en **BEERSEL 3/ AFD/DWORP/Sectie D/Perceel 0110/P** (jeugdverblijfcentrum) zijn volgens het gewestplan "landschappelijk waardevol agrarische gebieden".

Aanleiding, doel en afbakening van de opmaak van het beheersplan:

Het beheersplan wordt opgesteld voor **de Herisemmolen en de industriële gebouwen, gekend als de voormalige Cartonnerie Winderickx**. Dit is het deel waar de VZW, opsteller van het beheerplan, toe gemachtigd is.

Hiermee handelen wij in overeenstemming met ons doel en statuten en conform onze decretale verplichtingen op vlak van instandhouding.

Sinds de herkenning van de Herisemmolen als monument in 1979 konden de beheerders aanspraak maken op toelagen of subsidies voor de instandhouding of onderhoudswerken, mits uiteraard goedkeuring van de aanvraag van Monumenten en Landschappen of Onroerend Erfgoed.

De aanleiding en het doel van de opmaak van huidig beheersplan is een erkenning van het industrieel-archeologisch erfgoed als ZEN-erfgoed, om zo een verhoogde premie te kunnen aanvragen voor herstellingswerken. Door deze formaliteiten te vervullen kan de VZW met andere woorden de aanspraak op toelagen of subsidies voor instandhouding en onderhoudswerken herwinnen. Dit is nodig omdat een aantal werken zich opdringen en de werking en aantrekkingskracht van de site in gevaar brengen, zoals de herstelling van de stoominstallatie.

In een later stadium wenst de VZW het beheersplan verder uit te breiden om de erkenning van de site als "Open Erfgoed" te verkrijgen.

2. HISTORISCHE NOTA

Deze historische nota bestaat uit 3 delen en behandelt niet alleen de als monument beschermde gebouwen die deel uitmaken van dit beheersplan, maar tevens ook kort het omliggende landschap.

Deel 1 betreft een historische nota van de ontwikkeling van de papiermolen tot industriële site en de fasering van de restauratie.

Deel 2 beschrijft de historische evolutie van het landschap.

Deel 3 bevat een overzicht van het belangrijkste cartografische materiaal.

1. ONROEREND ERFGOED

Om de precieze **ontstaansgeschiedenis** te kennen van de site (en tevens het domein en de naam) Herisem, dienen we terug te gaan tot de **8ste eeuw** van onze tijdrekening. Toen was er al sprake van een boerderij met de naam "Herisem". De naam "Herisem" is afkomstig van het oud-Frankisch woord "Haria-heim" en betekent "zitplaats van Haria".

Uit de cijnsboeken kunnen we afleiden, dat er in de **14de eeuw** op het domein Herisem al meerdere watermolens voorkwamen. De allereerste vermelding van het bestaan van **een papiermolen** vinden we echter pas terug in **1536.** In dat jaar richtte Jan Ingels een nieuwe molen op tegenover de bestaande slijpmolen. Hij richtte deze in als papiermolen. De heer Jan Ingels was niet aan zijn proefstuk toe, 6 jaar eerder had hij stroomopwaarts de papiermolen Termeulen opgericht.

De papiermolen wordt in de **16de eeuw** in opeenvolgende verkoopsakten vermeld. Tegen het einde van de 16de eeuw verdwijnt de papiermolen uit de aandacht.

Cruciaal voor de latere ontwikkeling van Herisem is het jaar **1763.** In dat jaar komt de papiermolen via een huwelijk in handen van **Gillis Winderickx**. Gillis stamde uit een geslacht van papiermakers van Dworp. Hij is de stamvader van de huidige eigenaars en is betekenisvol voor het verdere verloop.

De eerste decennia werkte Gillis nog verder in de geest van zijn voorgangers. In **1778** breidde hij de productie uit door het plaatsen van een **2de waterwiel en een 2de schepkuip**. Tijdens de restauratie vonden wij bij een archeologische noodopgravingen de bakstenen vloer die bij deze uitbreiding boven de natuurstenen vloer moet zijn geplaatst.

Het was het begin van investeringen, die over de volgende generaties zou leidden tot het gebouwencomplex dat het vandaag is, zijnde ca. 30 industriële gebouwen en hoevegebouwen met een centraal gelegen woonhuis en nog diverse technische constructies, zoals waterreservoirs en brugjes.

In **1800** nam hun zoon Egidius, intussen gehuwd met de welstellende Maria Josepha Schuermans, de molen over. Hij beheerde de molen tot 1834.

ARA : Schepengriffie 6636,f 193 v°- 194 v° ; bundel 995, f 167 v° 168 r°

In **1819** deed hij een aanvraag tot het bouwen van een nieuwe molen 200m stroomopwaarts, het zogenaamde “Stalleke van Bethlehem”. In 1830 was deze molen al weer verdwenen.

Maar de sleutelfiguur voor Herisem was hun zoon **Egidius-Franciscus**. Na het plotse overlijden van zijn vader in 1834 nam hij de molen vroeger dan voorzien over. Hij zou met zijn ondernemersgeest een blijvende stempel drukken op de Herisemmolen.

In **1837** vergrootte Egidius-Franciscus de molen eerst met een **nieuwe aanbouw die hij uitrustte met drie schepkuipen en een Hollanderkuip**. Later volgden de inrichting van een **artificiële droogruimte**, de **bouw van een koetshuis**, een **pakhuis**, een **extra droogzolder** en de plaatsing van de **mechanische “duvel”** om lompen te sorteren en te snijden.

Bij de zware economische crisis van 1847-1848 wist hij het hoofd te bieden door een **nieuwe graanschuur** te bouwen én in zijn productiezaal ook een **graanmolen** te installeren.

Vanaf de eerste helft van de 19de eeuw kende de papiersector grote innovaties met de uitvinding van de papier continumachine, waarbij papier op de rol gemaakt werd. Deze machines leidde definitief het tijdperk van ‘de papierfabriek’ in en zou na 1850 alle molens die niet investeerden of diversifieerden uit de markt verdringen.

Herisem overleefde deze mechanisatiegolf dankzij de **omschakeling in 1858** van handgeschept papier naar de **productie van handgeschept karton** en door de opkoop van een tweede molen. In 1860 kocht Egidius-Franciscus de stroomopwaarts liggende molen van Tenbroek.

In de beginperiode maakte hij grijs en ½ wit karton, geleverd per kilo. De eerste jaren hield hij op Herisem nog een dubbele productie aan, maar vanaf **1865** produceerde hij uitsluitend karton.

Toen ook het kartonproductieproces gemechaniseerd werd in de jaren 1870, mistte Herisem deze evolutie niet. De introductie van de eerste kartonmechaniek gebeurde in **1872**.

De cartonnerie Winderickx specialiseerde zich in gekoetst grijs-, ½ wit, stro- en bruinkarton en later ook nog in lederkarton.

In **1874** werd in een **nieuwe uitbreiding een eerste stoomketel** geïnstalleerd in wat nu De Smidse is. Op deze manier kon Egidius-Franciscus het karton voortaan artificieel drogen en was hij niet meer afhankelijk van de weersomstandigheden.

In hetzelfde jaar droeg Egidius-Franciscus de molen over aan zijn 3 zonen François-Xavier, August en Alphons.

In **1877** werd een eerste satineermachine met stoom geïnstalleerd en stierf Egidius-Franciscus. De 3 broers bleven samenwerken, ondanks dat de erfenis in onverdeeldheid bleef.

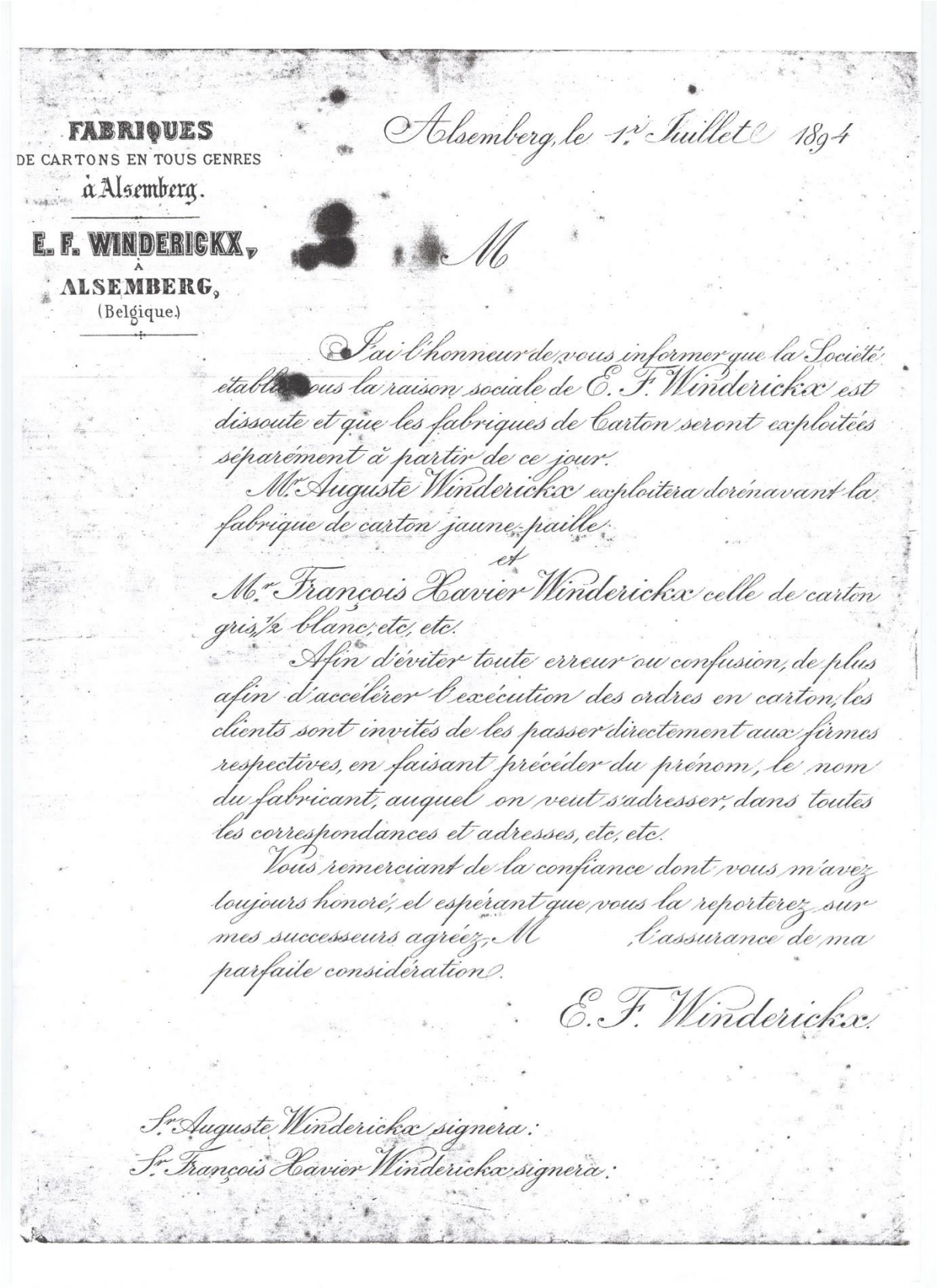
Wanneer zij **in 1882** uiteindelijk stoom ook als drijfkracht in de fabriek introduceerden, had dit een nieuwe aangroei van de productie tot gevolg. En vermoedelijk dateerde de plaatsing van een tweede mechaniek uit deze periode.

Foto 1885

De productietoename verantwoordde een **verbouwing aan het woonhuis**. De vroegere stallingen in de linkervleugel van het woonhuis werden getransformeerd naar kantoor- en woonvertrekken. De stallingen verhuisden naar een nieuwbouw achter het woonhuis.

In **1894** kwamen de drie broers eindelijk tot een goederenverdeling. **François-Xavier** kreeg het beheer over de **Herisemmolen** toegewezen. August nam de kartonfabriek van Tenbroek voor zijn rekening. Alphons kreeg de zeepfabriek onder Sint-Genesius-Rode, die zij intussen ook samen hadden opgericht.

FABRIQUES
DE CARTONS EN TOUS GENRES
à Alsemberg.

E. F. WINDERICKX,
À
ALSEMBERG,
(Belgique.)

Alsemberg, le 1er Juillet 1894

M

J'ai l'honneur de vous informer que la Société établie sous la raison sociale de E. F. Winderickx est dissoute et que les fabriques de Carton seront exploitées séparément à partir de ce jour.

Mr Auguste Winderickx exploitera dorénavant la fabrique de carton jaune, paille

et

Mr François Xavier Winderickx celle de carton gris, ½ blanc, etc, etc.

Afin d'éviter toute erreur ou confusion, de plus afin d'accélérer l'exécution des ordres en carton, les clients sont invités de les passer directement aux firmes respectives, en faisant précéder du prénom, le nom du fabricant, auquel on veut s'adresser, dans toutes les correspondances et adresses, etc, etc.

Vous remerciant de la confiance dont vous m'avez toujours honoré, et espérant que vous la reporterez sur mes successeurs agréez, M , l'assurance de ma parfaite considération.

E. F. Winderickx.

Sr Auguste Winderickx signera.
Sr François Xavier Winderickx signera.

De inplanting van Herisem liet niet toe om verder uit te breiden in strokarton en om verder te groeien koos de familie ervoor om een nieuw filiaal op te richten. De nieuwe fabriek vonden ze in **Virginal-Samme (1900)**.

Intussen investeerde François-Xavier ook verder op Herisem. Hij installeerde een **nieuwe Bollinckx-stoommachine in 1894** en startte een **derde productielijn in 1896.** Tijdens zijn burgemeesterschap werd de dagelijks leiding overgedragen aan 2 van zijn 4 zonen; Désire en Eugène Winderickx

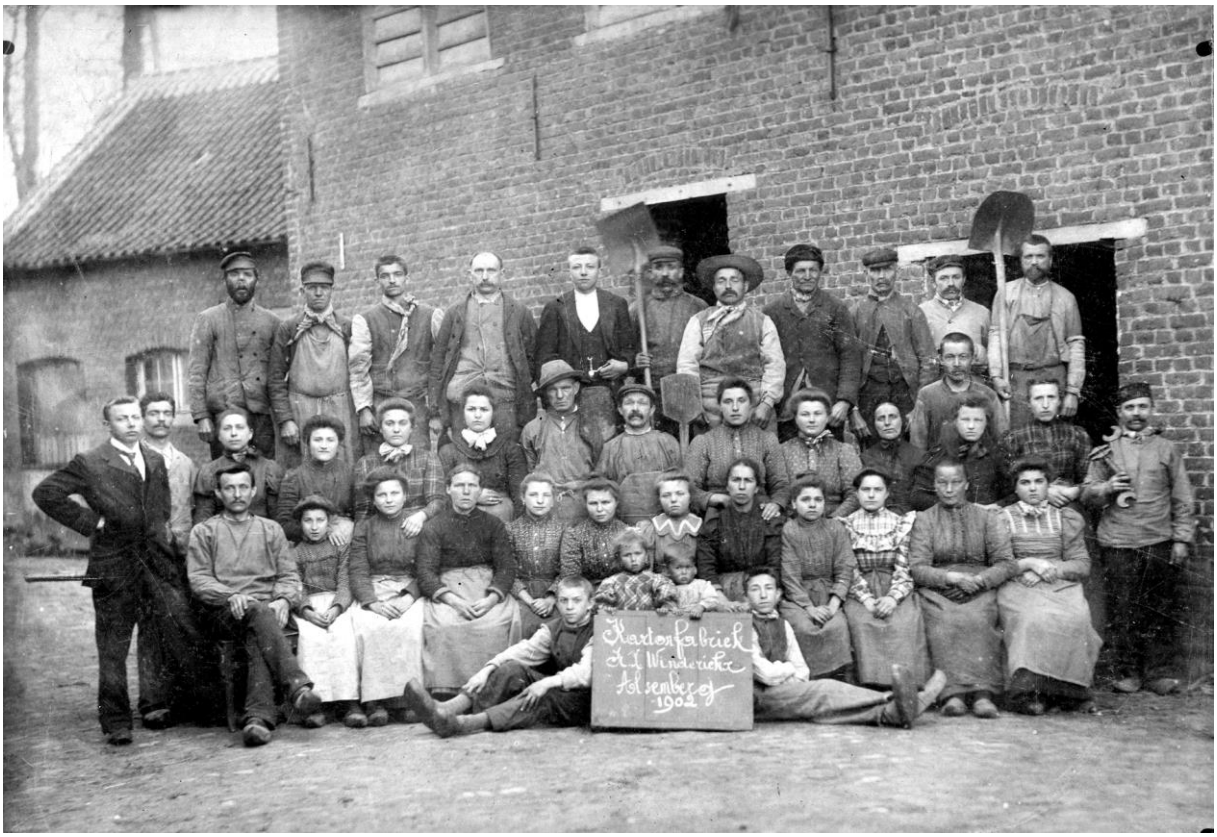

Foto 1902

Na zijn dood in **1910** nam zijn **weduwe Joanna Van Laet** het beheer over, samen met de 2 zonen die voorheen al de dagelijks leiding hadden. Zij hield 13 jaar de teugels stevig in handen. De Herisemmolen en de andere filialen bereikten tegen het einde van de 19de eeuw langzamerhand hun hoogtepunt. In het begin van de 20ste eeuw exporteerde de familie Winderickx over de ganse wereld.

De eerste wereldoorlog met aansluitend de financiële onstabiliteit, familiale aangelegenheden en uiteindelijk de crisis van de jaren dertig zijn oorzaken van een traag maar gestage achteruitgang.

Bij het **uitbreken van de 2de wereldoorlog werd de 'cartonnerie' gesloten** door een tekort aan grondstoffen. In de overtuiging om later het bedrijf opnieuw op te starten werd jarenlang zorg gedragen voor het machinepark. Uiteindelijk zouden door verschillende externe factoren, de natuurelementen toch de bovenhand krijgen en trad er een geleidelijk verval in de gebouwen op.

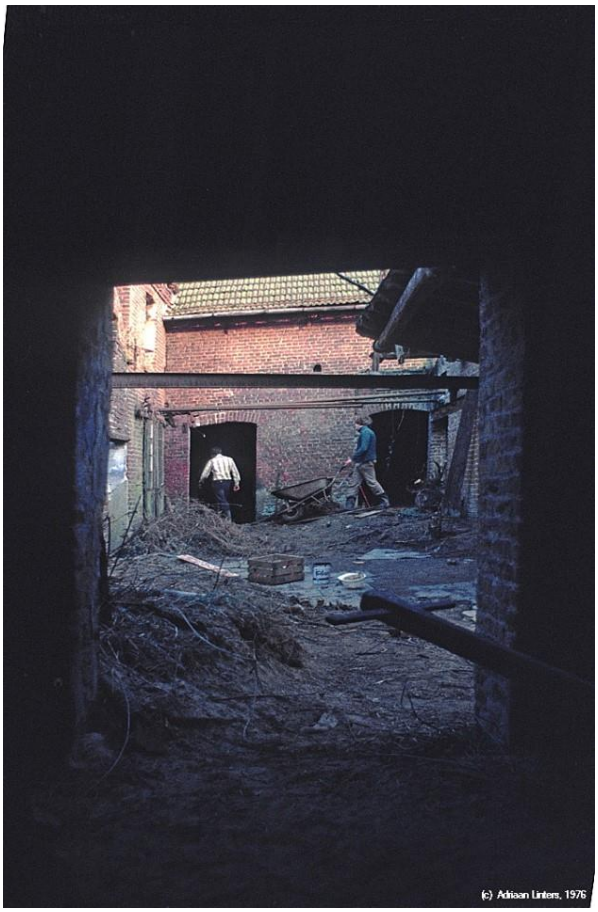

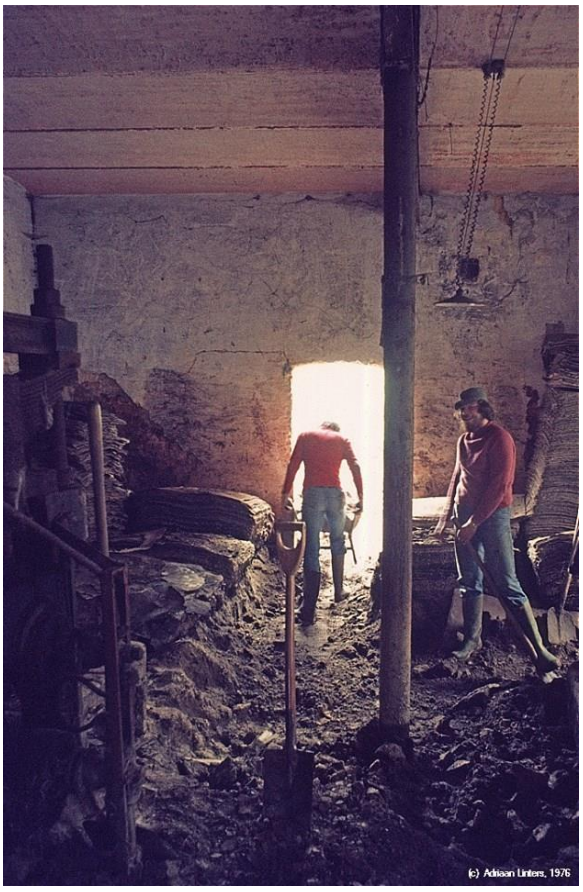
Midden de jaren 1970 kwam de “Cartonnerie Winderickx” opnieuw in de publieke belangstelling nadat ze tijdens een erfgoedinventarisatie-campagne was herontdekt en vervolgens door de Universiteit van Gent als schoolvoorbeeld van “industriële archeologie” werd gepromoot. Vrijwilligers werden aangetrokken voor instandhoudingwerken en wisten zo de site van verder verval te behoeden.

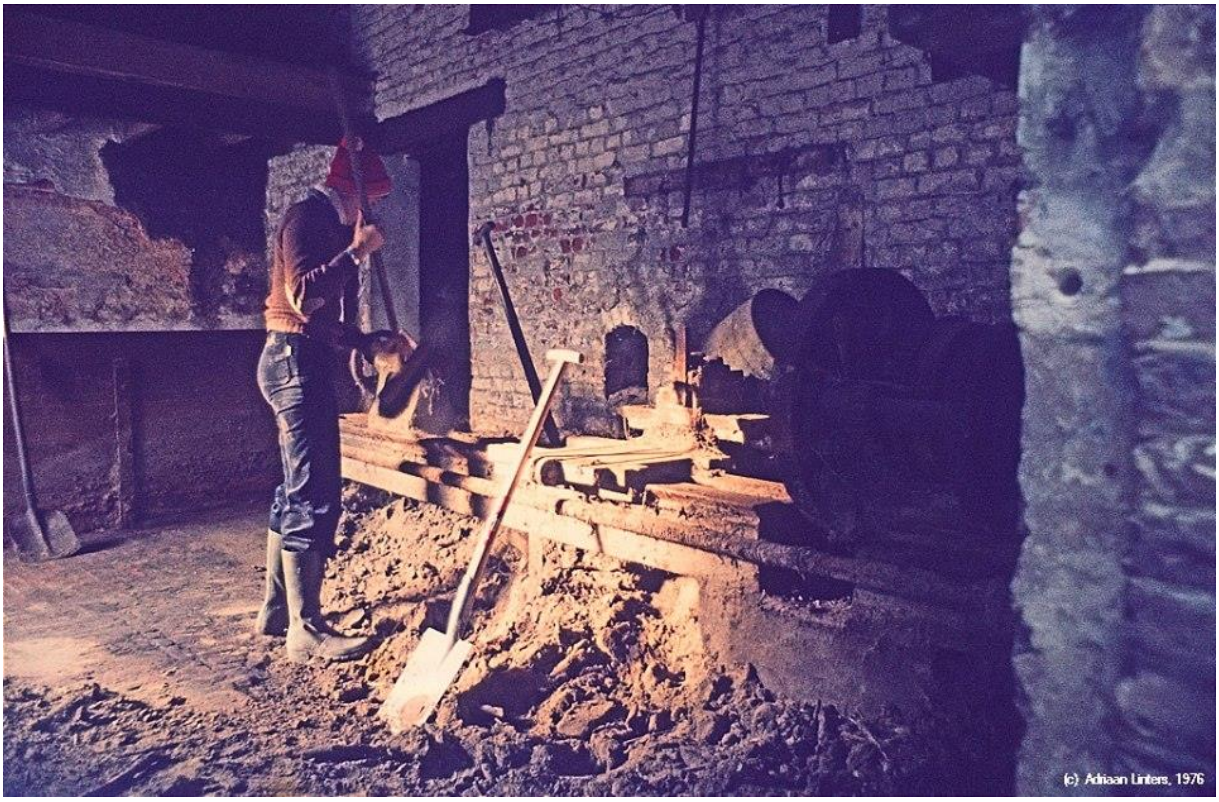

(c) Adriaan Linters, 1975

(c) Adriaan Linters, 1976

(c) Adriaan Linters, 1976

(c) Adriaan Linters, 1976

(c) Adriaan Linters, 1976

(c) Adriaan Linters, 1976

Tussen de promotoren van het WIARUG (Werkgroep Industriële Archeologie RijksUniversiteit Gent, met o.a. Adriaan Linters), de vrijwilligers en de eigenaar van het goed groeide een band van vertrouwen, die uiteindelijk aanleiding gaf tot het starten van een beschermingsprocedure van het gebouwencomplex, zijn inhoud en verschillende omliggende landschappelijk waardevolle percelen. Dit leidde in **1979 uiteindelijk tot de bescherming bij KB van 24/01/1979.**

Met de bescherming gaf de familie Winderickx duidelijk aan dat zij het gehele domein voor de toekomst wilden bewaren als historisch industrieel erfgoed. Om de restauratie en ontsluiting van de molen/cartonnerie te bewerkstelligen werd in **1986** de **VZW Herisemvrienden**[1] opgericht en een erfpacht overeenkomst afgesloten.

In de periode tussen de bescherming in 1979 en de start van de eigenlijke **restauratie in 1991** werd, naast benefietacties, ook grondig nagedacht over de meest geschikte herbestemming en museale vorm. Bezoeken aan verschillende projecten in binnen- en buitenland brachten de ontwikkelaars tot het idee 'Econo-museum' (= actief of werkend museum). **De eigenlijke restauratie verliep in 4 fasen:**

Omwille van de omvang van de gebouwen werd geopteerd voor een gefaseerde restauratie-aanpak. Om de industrieel-archeologische waarde van het monument maximaal te valoriseren werd gekozen voor een "zachte restauratie": met name de verstoringen minimaal houden en alleen vervangen wat te sterk verweerd of verdwenen was (bv ingestorte zadeldaken). Bij de restauratie werd bovendien

[1] De VZW heet vandaag vzw Open Monumentenvereniging Herisem of kortweg vzw OMV Herisem.

rekening gehouden met het invoegen van nieuwe functies ter ondersteuning van de uitbating als economuseum. Om duidelijk het onderscheid te maken tussen wat “oorspronkelijk” en wat “toegevoegd” was, werd voor nieuwe elementen in contrasterende en nieuwe materialen gekozen.

1. Restauratiefase I (1992-1993)

Na een paar voorbereidende werkzaamheden vingen in 1992 de werken effectief aan met **fase I.** Deze fase omvatte het terug operationeel maken van de Bollinckx stoommachine, de restauratie van de ruimte en de machines (snijmachine, 2 satineermachines en draaibank), waar het karton werd afgewerkt met op de bovenverdieping de lompenzolder, herstel van de overkapping van de beek en het alleenstaande gebouw waarin karton met vuurkorven werd gedroogd.

2. Restauratiefase II (1993-1994)

Fase II betrof de restauratie van de oorspronkelijke molen, de grote productiehal van karton en de twee waterwielen op de Molenbeek. Tijdens deze fase hebben werd in de oude molen ook archeologische noodopgravingen uitgevoerd, die ons heel wat hebben geleerd over de inrichting van de oorspronkelijke papiermolen.

3. Restauratiefase III (1995-1998)

In **fase III** werden de smidse, het pakhuis, de lijmkamer en een deel van de stallen aangepakt. Hier zijn de grootste bestemmingswijzigingen gebeurd in kader van het beheer en rentabilisering van het monument. De bestemmingswijzingen betreffen de inrichting van overnachtingsmogelijkheden in het pakhuis, een restaurant in de smidse en een conciërgewoning in de voormalige stallingen.

SCAFFO
SCAFFO
SCAFFO
SCAFFO
SCAFFO
SCAFFO

4. Restauratiefase IV A en B (2006-2015)

Fase IV A betrof de ruwbouw fase van de droogplaats met droogplaten voor het karton, de oorspronkelijke stoomketel, de stoomrootketel en opslagplaats.

Fase IV B betrof de afwerking en inrichting van fase IV A met het verplaatsen van de museale ingang naar de stoomdroogplaten, de afwerking van het museumcircuit en de inrichting van een archiefruimte met bibliotheek.

2. EEN KORTE BESCHRIJVING VAN DE ONMIDDELLIJKE OMGEVING ROND HET ONROEREND ERFGOED

Het landschap van wat heden het domein Herisem noemt, is geologisch gevormd door het uitschuren van duinruggen in de opeenvolgende ijstijden. Dit geeft een typisch U-vormig dal met tussen terrassen. Iedere ijstijd sneden gletsjertongen dieper in de duinruggen.

Op de tussenterrassen en in de vallei hebben zich nadien door de eroderende klei- en leemlagen die aanvankelijk gedeponeerd waren op de heuvelruggen drassige beemden gevormd. Een typisch kenmerk van deze drassige beemden zijn de “spuigronden”. Lokale naam voor drijfzandachtige stroken van waterzieke grond boven een kom van lediaanse klei. Op Herisem zijn zulke locaties bekend wat invloed heeft op de gebouwen die geheel of deels op deze ondergrond staan.

Kenmerkend voor de geologie van het landschap is de aanwezigheid van de primaire kwartsrotsen. In de aangrenzende locatie, de Steenput, beschermd in hetzelfde KB als het Herisem domein dagzomen deze rotsen waar ze in Herisem de drempel vormen van de waterval en dagzomen in de “bron zonder bodem”. Deze rotsformatie en de bron zijn landschapselementen die terugkomen in het beschermd patrimonium van Herisem.

Het huidige landschap dat voor zijn cultuurhistorische waarde in samenhang met de boerderij en het industrieel complex werd beschermd draagt verschillende “littekens” van de voormalige industriële activiteit. Sommige van de ingrepen door de mens zijn zo oud dat ze vergroeid en één zijn geworden met het landschap en er de speciale waarde van bepalen. Het beste voorbeeld binnen het landschap is de dubbele toegang tot de Steenput langs de rand van het Herisem domein. Vandaag is het een pittoreske holle weg maar voorheen van oudsheer de route voor op- en neergaand vrachtverkeer naar de papiermolens.

Bij wijze van overzicht hieronder een chronologische tabel van de ingrepen in het landschap met betrekking tot de industriële activiteit:

16de eeuw:

- Captatie van bronwater weide onder het “Heiken” – waterbevoorrading voor eerste papiermolen.
- Kanalisering deel van de huidige Leuzebeek (1537)
- Wegenstructuur langs Steenput
- Gebruik natuursteen eerste papiermolen (1536)

19de eeuw:

- Captatie van de “bron zonder bodem” en aanleg van buffervoorraden industrieel water 1837
- Kanalisering van de waterloop (1837)
- Watercaptatie voor de stoommachine 1882
- Drainage van drassige gronden rond en onder de fabrieksgebouwen (permanente evolutie)
- Trapvormige structuur in de weide gevolg van “kareelovens” (1887)
- Brug en toegangsweg tot de Herisemmolen (1862)
- Aanplantingen van bomen voor toepassingen in de molen en landbouwdoeleinden
- Aanleg van droogweide (1875)

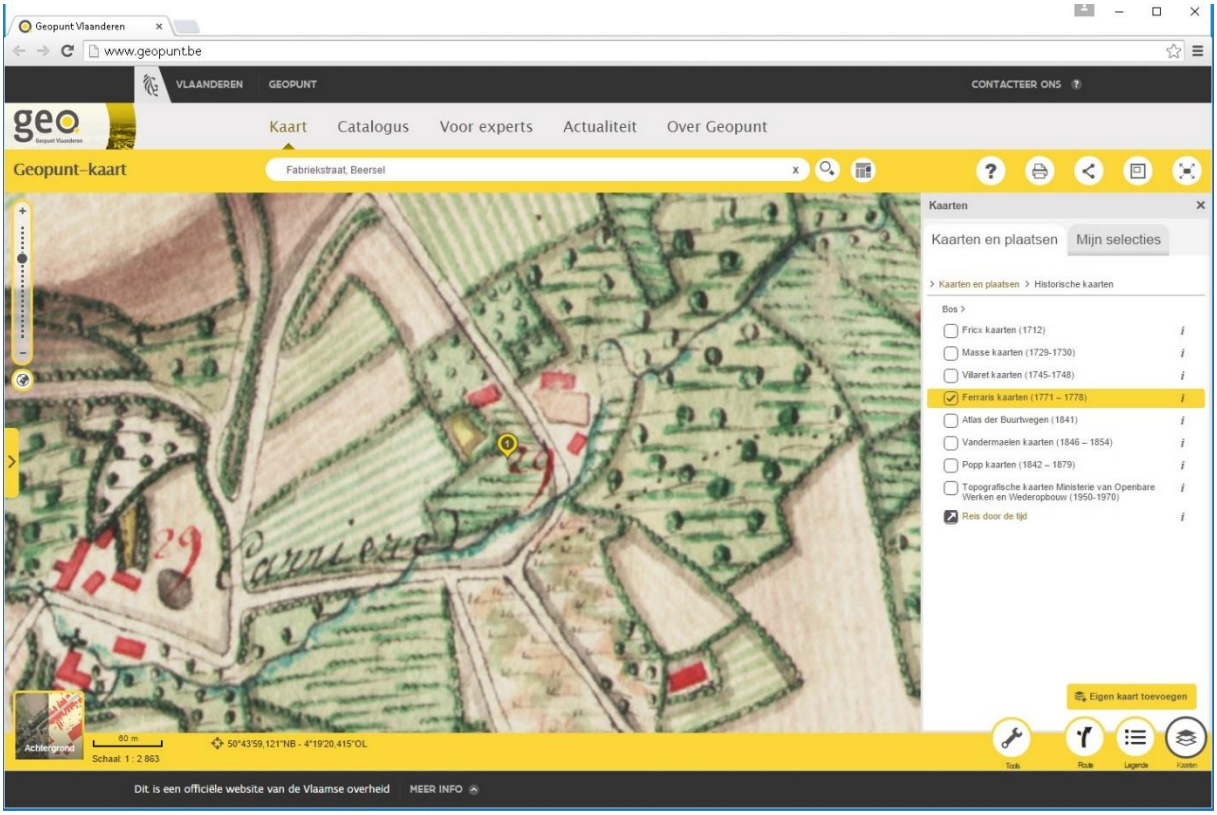

De laatste ingrepen in dit landschap vonden plaats kort vóór en tijdens de eerste restauratieactiviteiten. De perceelindeling van de landbouwgronden werd aangepast aan de ontwikkeling van de boerderij. De regelgeving en brandveiligheid van het complex noodzaakte de aanleg van een brandweg langsheen een deel van de industriële gebouwen.

3. HERISEM IN DE CARTOGRAFIE

Verschillende historische kaarten vermelden Herisem. In het archief werden ook enkele plannen en zeldzame 19de -eeuwse foto's bewaard. Zij geven een interessante inkijk in de geschiedenis van Herisem en de evolutie van het omliggende landschap. We sommen hier de belangrijkste op:

1. **De oudste visuele voorstelling vinden wij terug in de Ferraris Atlas** (1771 - 1778)[2].

Deze kaart is interessant omdat:

- Er al een aantal oriëntatiepunten voorkomen die vandaag nog altijd bestaan, zoals de opsplitsing Duvelsborreweg en JB Wauterstraat, de vijver van Steenput, de voetweg Duivelsborren (vertrekkende ter hoogte van de vijver van Steenput vanop JB Wauterstraat en een oversteek maakt met de Molenbeek), de Molenbeek die het landschap in twee

[2] Zie stuk 5

deelt. De Steenweg naar Halle, en de aansluitingen hierop, bestaan op dat ogenblik nog niet.

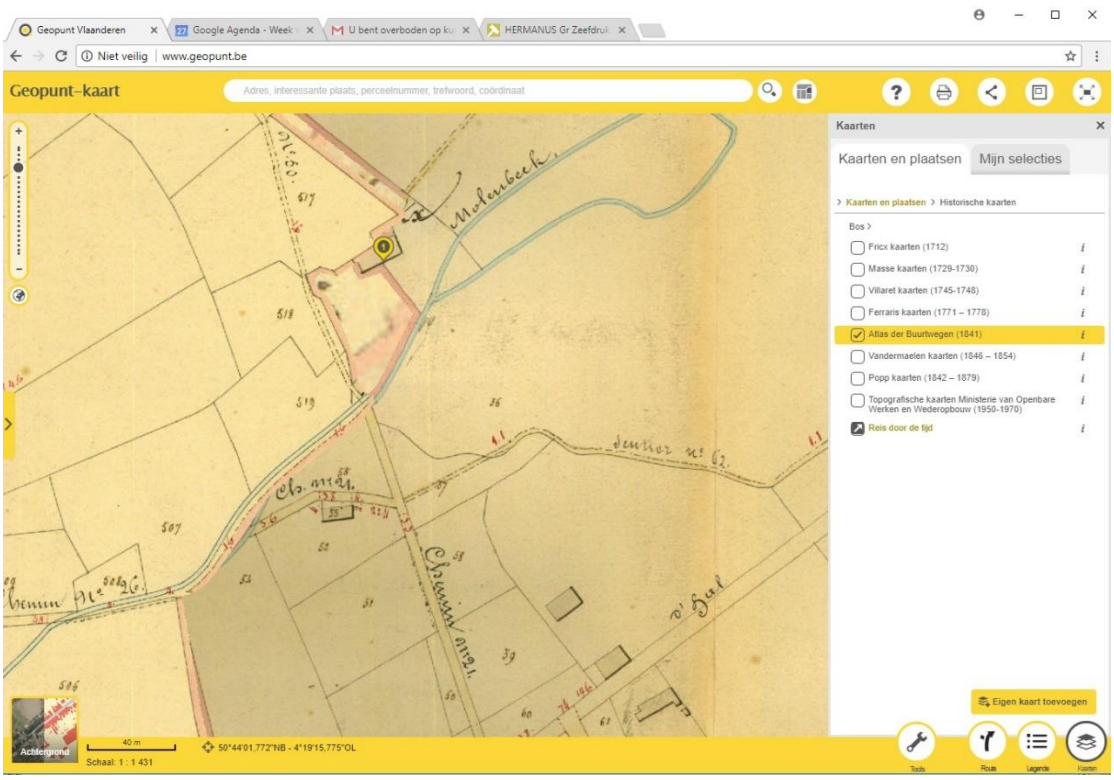
- Op Herisem staan drie van elkaar verspreide gebouwen. Alle drie de gebouwen grenzen min of meer aan de weg. Tussen twee van de drie gebouwen en de weg is een soort van binnenkoer.

- In tegenstelling tot de molen van Steenput wordt de molen van Herisem niet vermeld als molen (hetgeen niet uitzonderlijk is, want bv. de Ensdellemolen had toen ook geen symbool)

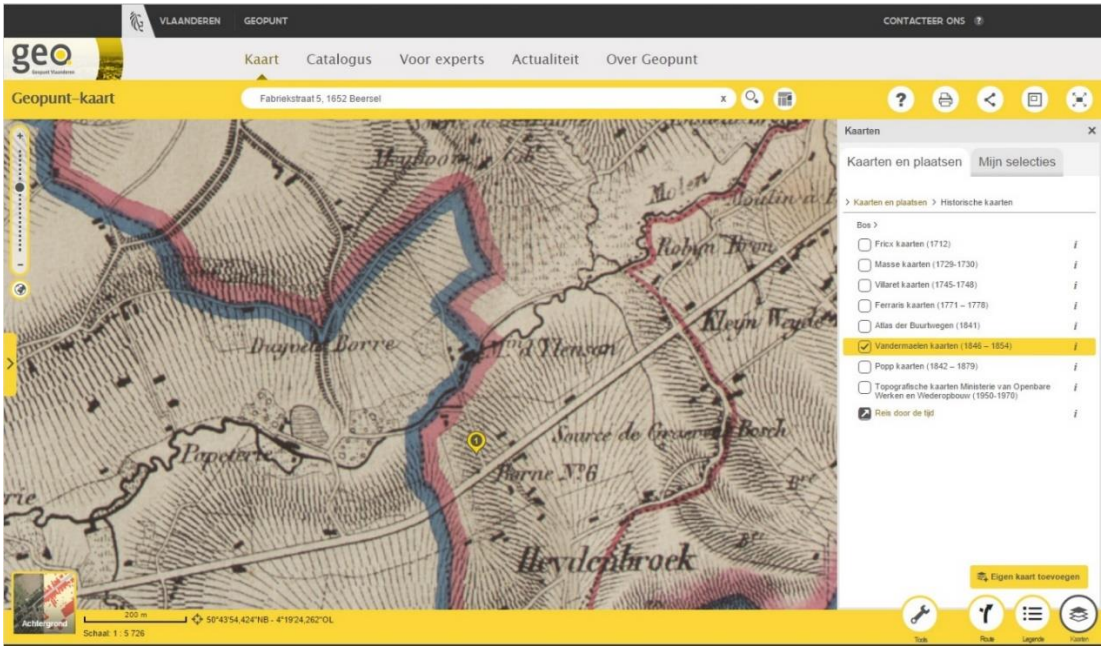
- Weilanden worden gescheiden door hagen. Ook zien we verschillende boomgaarden.

- Ter hoogte van één van de drie gebouwen is, verwijderd van de weg en omgeven door hagen, een perceel te zien dat in een ander soort groen weergegeven wordt dan weilanden en bossen. Vermoedelijk gaat het hier om een tuin.

2. **Atlas der Buurtwegen van 1841**. Qua constructies wordt enkel het woonhuis (1802) weergegeven. Dit is merkwaardig omdat de opsplitsing van Molenbeek (aanleg van het kanaal) wel al te zien is, maar het molengebouw nog niet).

3. Een interessante kaart is ook **de Kaart van Van der Maelen** (1846-1854):

- Opmerkelijk is dat de kaart niet spreekt van de molen van Herisem maar wel van “moulin d’Ylenson”. Op basis van nabijgelegen ankerpunten zoals Steenput, Duivelsborren, … is het niet voor betwisting vatbaar dat het hier wel degelijk over “Moulin d’Herisem” gaat.

- Ook hier zijn er een aantal oriëntatiepunten die vandaag nog altijd bestaan, zoals de opsplitsing Duvelsborreweg en JB Wauterstraat, de vijver van Steenput, de voetweg Duivelsborren (vertrekkende ter hoogte van de vijver van Steenput vanop JB Wauterstraat en een oversteek maakt met de Molenbeek).

- Op deze kaart is duidelijk te zien dat de Molenbeek een gedeelte heeft dat rechtgetrokken is. Herisem bestaat al uit een zestal gebouwen (verschillende stippen zijn niet makkelijk van elkaar te onderscheiden).

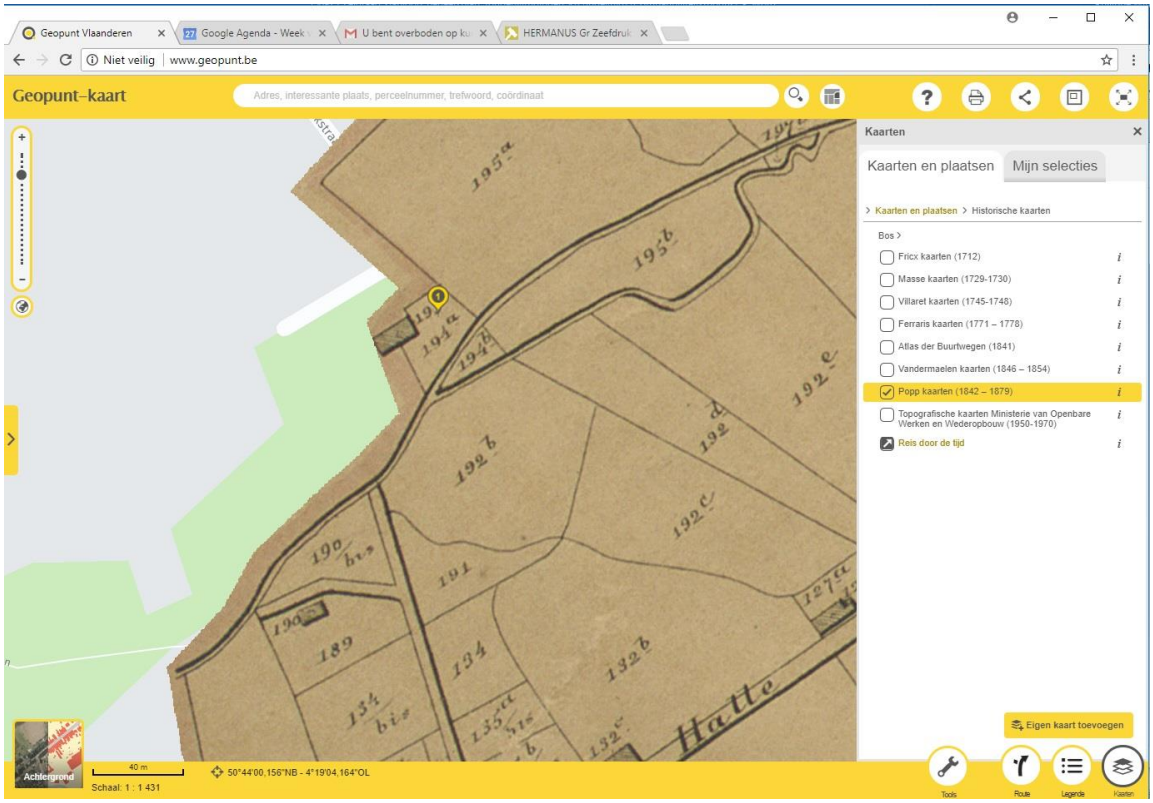
- Nieuw is ook dat de huidige Fabriekstraat aangelegd en aangesloten is op de Steenweg naar Halle. De voetweg Duivelsborreweg heeft zijn huidige aansluiting al op de Fabriekstraat en heeft geen twee wegen meer die vertrekken in zuidelijke richting (zoals voorheen wel op de Ferraris Atlas).

- Opmerkelijk is dat twee van de gebouwen rechts van de Fabriekstraat ingepland staan, terwijl deze thans links van de weg gebouwd zijn. Ook de andere gebouwen staan verwijderd van de Fabriekstraat, waar deze thans naast de Fabriekstraat gelegen zijn. Vraag moet hierbij gesteld worden of het gaat om een onnauwkeurigheid of dat de Fabriekstraat vroeger wel degelijk op een andere plaats liep. (Voortgaand op de Atlas der Buurtwegen, zou de huidige Fabriekstraat inderdaad effectief vroeger een andere ligging gehad hebben).

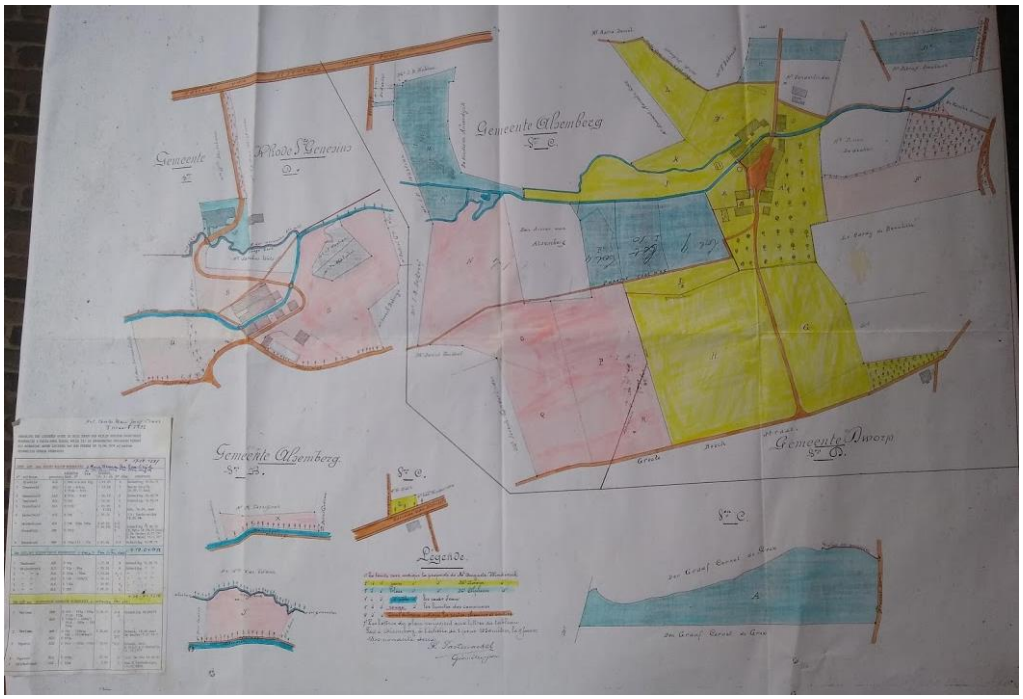
- Het naburig kleine landhuis, grenzend aan de Duivelsborreweg (thans Fabriekstraat 19), staat al aangeduid.

- Verder zijn er geen detailleringen te zien met betrekking tot het landschap (bomen, hagen, boomgaarden, tuinen)

4. **De Popp Kaarten** (1842-1879) lijken voor Herisem minder betrouwbaar. We zien wel de kanalisering van de Molenbeek, de aanleg van de Fabrieksstraat tot aan de Molenbeek, het kleine landhuis grenzend aan de Duivelsborreweg, maar qua gebouwen wordt er slechts één vermeld, met name het woonhuis van 1802. Er is geen enkele informatie over het landschap (bomen, hagen, boomgaarden).

5. **Kaart van 1892, opgemaakt naar aanleiding van de erfenisverdeling van Egidius-Franciscus Winderickx,** geeft een duidelijk overzicht van de percelen.

6. **De luchtfoto Nationaal geografisch instituut 1950** is interessant omdat het een mooie inkijk heeft op de industriële gebouwen na de sluiting en de uitbreiding van de landbouwactiviteiten.

7. **Luchtfoto Nationaal geografisch instituut 1979 toont dat de Elsemheide is aangelegd.**

3. INVENTARISATIE HUIDIGE TOESTAND

In deze inventaris beperken wij ons tot de inventaris van de molen en de industriële gebouwen vallende onder de erfpachtregeling toegekend aan de VZW.

De Herisemmolen of Cartonnerie Winderickx betreft een groep van aaneengesloten gebouwen gelegen in een vallei, rond en over de Molenbeek en het afgeleide kanaal van de Leuzebeek.

De gebouwen zijn voornamelijk opgetrokken uit kareelstenen, lokaal vervaardigd in veldovens. In de molengebouwen zijn ook nog lagen van lokale ijzer zandstenen terug te vinden.

Dakstructuren:
De meeste daken zijn voorzien van Boomse dakpannen. Enkel de droogloods heeft dakpannen van Hennuyères.

De oorspronkelijke sheddaken boven de overwelving van de Molenbeek hadden een structuur van glas en dakpannen, zodat het daglicht kon binnenvallen.

Het gebouw waar nu de administratie is ondergebracht heeft een zinken dak. Dit dak vervangt het verdwenen dak.

Hieronder volgt dan vervolgens een beschrijving van de verschillende gebouwen, waarvan de machinerie en installaties erkend worden als ZEN-erfgoed (zie hoofdstuk 5):

1. De **oorspronkelijke molen** met droogzolder, **daterend van 1536**.
    - Op het gelijkvloers staan een replica van de hamerbakken, 2 schepkuipen, een standaardpapierpers. In deze ruimte wordt een originele kartonschepraam tentoongesteld en een serie nieuwe schepramen waar handgeschept papier mee gemaakt wordt.

- De bovenverdieping met zijn typische raamstructuren bevat materiaal voor het drogen van handgeschept papier. Touwen in de dakstructuur werden gebruikt om het handgeschepte papier te drogen.

2. Het **nieuwe molengebouw, daterend van 1837** dat in de 2de helft van de 19de eeuw getransformeerd werd tot centrale productiehal.
    - Op de bovenverdieping bevinden zich de machines nodig om de lompen te sorteren, te versnijden, samen met hun aandrijfassen:
        - Snij-en trieermachine (of “den duvel”)
        - tremel of blutoir
        - snijbankjes
        - lompenbakken
        - takel

- Helemaal achteraan bevindt zich ook de bovenstructuur van de graanmolen, die verwijst naar de economische crisis van 1848.

- De benedenverdieping toont het 'natte' gedeelte en het gemechaniseerde kartonproductie:
    - Weekbak of loogput voor gesorteerd lompen,
    - Hollanderkuip,
    - kollergang,
    - hydraulische en mechanische pers,
    - eerste kartonmechaniek
    - ook de grondstructuren van de 2de kartonmechaniek zijn nog zeer duidelijk zichtbaar. Thans staat op deze plaats een mechanische lompensnijder (die voorheen op een lompenzolder, boven de kolenopslag - nu archief- werd teruggevonden) en 1 strosnijder (die op de droogplaten werd gevonden).

- Onderaan vind je de stannaard, het forsrad en de meelgoten van de graanmolen.

- Bij de restauratie van de gebouwen hebben wij de 3 schouwgaten die verwezen naar de oorspronkelijke opstelling van de schepramen blootgelegd en vrijgehouden.
- Een AEG-dynamo

3. De eerste droogloods met stoomdroogplaten en Smidse. De smidse huist nu de bierherberg en restaurant.
4. Het voormalige pakhuis met remise en schrijnwerkerij. Nu gebruikt als jeugdverblijfcentrum, papierworkshops. Bevat een nieuw ingerichte keuken, 10 slaapplaatsen met badkamer en 2 gemeenschappelijke ruimtes. De oorspronkelijke werktuigen uit de schrijnwerkerij werden tegen de muur opgehangen.

5. De brug over de Molenbeek

6. De satineer- en snijruimte op de linkerbeekoever voor de afwerking van het karton.
    - Alle machines werden aangedreven door de as van de stoommachine, met name
        - 1 stoomsatineermachine,
        - 1 koude satineermachine
        - 1 snijtafel van Karl Kreuze (Leipzig)
        - 1 draaibank

- Op de bovenverdieping bevond zich vroeger een lompenzolder met verbinding naar de productiezaal. De hedendaagse functie is een vergaderzaal met multimedia en keuken.

7. Droogloods met gerestaureerde stoomdroogplaten, oorspronkelijke (niet meer functionerend) stoomketel en kolenopslagplaats.

8. De vroegere eerste machinekamer, later een ruimte voor 3de kartonmechaniek en thans het sanitair blok

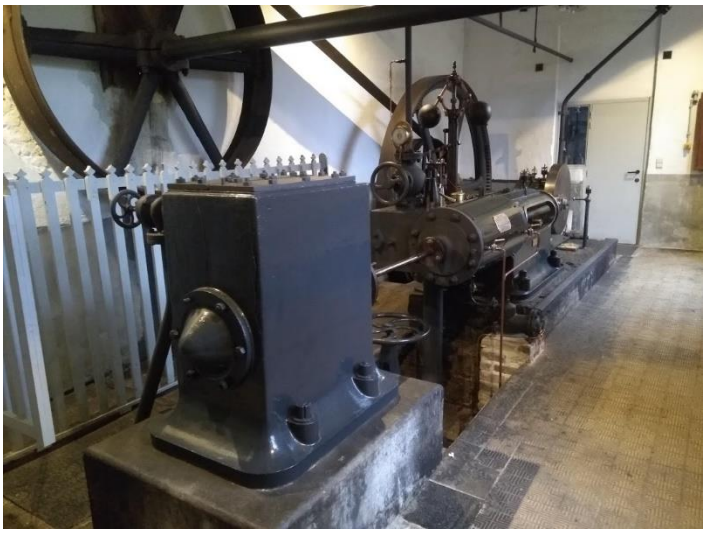
9. Een bijgebouw met een lijnkamer, een lokaal met een dubbele poort voor de koets en een doorgang met twee dubbele poorten. “Het lijmkot” bevat replica’s van de oorspronkelijke inboedel en op de muur staat een origineel recept geschreven

10. Gebouw met stoomrootketel

11. Het stoomgebouw met een Bollinckx-stoommachine van 1894[3]. De machine werd gerestaureerd en wordt nog ingezet voor demonstratie en productiedoeleinden.

12. Gebouw met tweede kollergang, enige restant van de 3de productieketting (1894-1895). Na de tweede restauratiefase werd deze ruimte heringericht als onthaal en museumshop. Omwille van verschillende overstromingen hebben wij deze functies in fase 4 naar de stoomdroogplaten overgebracht. Het gebouw wordt nu enkel nog gebruikt om beeldmateriaal en een reconstructiefilm te tonen tijdens educatieve programma's.

13. Overwelving van de Molenbeek met twee Hollanders: 1 hollander is nog in situ (de 2de hollander werd als een 'visitekaartje' opgesteld aan de beek, naast de straat). Vanop deze

[3] Zie stuk 22

overwelving heeft men ook zicht op de 2 waterwielen, de watervlieten, het kanaal en de sluizen.

14. Het kalkmagazijntje (‘kalkkot’)

15. Het petrol(ium)kot (1880)

16. De elektriciteitsruimte met de huidige stoomketel Ten Horn.

17. Tweede droogzaal met 3 kolenvuurtjes.

18. Gebouw met nieuwe kolenopslag en zolder voor de opslag en verwerking van vodden. Dit gebouw bevat nu onderaan bezoekerstoiletten en een ingericht drukkersatelier en bovenaan is het archief en bibliotheek gevestigd.

ORIGINAL HEIDELBERG

4. ERFGOEDWAARDEN

De Herisemmolen of kartonfabriek “Winderickx” werd samen met het omliggende landschap op 24 januari 1979 beschermd.

De gebouwen met inbegrip van de machinerie werden beschermd omwille van de industrieel-archeologische waarde. De industrieel-archeologische waarde vormt zicht door de in de inventaris (hoofdstuk 3) beschreven aanwezige constructies en machinerie, die hoofdzakelijk dateren van de 16de -tot de 19de eeuw. De hoevegebouwen en industriële constructies staan in los verband aan beide zijden van de Fabriekstraat en op de oevers van de Molenbeek en Leuzebeek.

- Herisem is kenmerkend voor de plattelandsnijverheid rond Brussel en ligt tevens in de bakermat van de Belgische papier- en kartonproductie. Ooit waren niet meer dan 18 papier/kartonmolens actief in de vallei van de Molenbeek. Voor de attente wandelaar zijn er nog vele herkenbare restanten van de ooit bloeiende nijverheid, maar Herisem is de enige volledig bewaarde en actieve molen.
- Herisem is een mooi voorbeeld van de overschakeling van fysische naar mechanische drijfkracht.
- Herisem illustreert de transformatie van een typisch landelijke ambachtelijke nijverheid naar een gemechaniseerd productieproces en dit over een tijdspanne van 4 eeuwen. De productie-installatie is volledig bewaard en toont het proces van lompenverwerking tot eindproduct.
- In de molen kan men ook het maken van handgeschept papier herbeleven.
- Omwille van de goede staat van bewaring heeft Herisem een grote industrieel-archeologische waarde. Herisem heeft ook een inkijk in het socio-culturele weefsel van de 19de eeuw en de eerste helft 20ste eeuw. Op haar hoogtepunt bood de cartonnerie werk aan 38 lokale mensen en gedurende meer dan 100-jaar was de eigenaar ook burgemeester van Alsemberg. Het complex is dus ook exemplarisch voor de verhoudingen patroon/arbeiders en de leef- en werkomstandigheden in een 19de eeuwse fabriek. **De omgeving is beschermd o.w.v. de socio-culturele erfgoedwaarde.**

5. BEHEERSVISIE EN DOELSTELLINGEN

De missie en visie van de VZW OMV Herisem zijn afgeleid van de beheersdoelstellingen opgenomen in de oprichtingsakte van de VZW Herisemvrienden van 1986 en werden herbevestigd bij de laatste statutenwijziging in 2015.

> Zo bepaalt het derde artikel van de VZW HERISEMVRIENDEN: "***De vereniging heeft tot doel de instandhouding, het beheer en de ontsluiting van de Herisemmolen of de voormalige kartonfabriek Winderickx. Men wil daarvoor de Herisemmolen uitbouwen als museum en archief voor de papiernijverheid en grafische nijverheden van België." (1986)***
>
> Dit basisprincipe werd herbekrachtigd bij de laatste statutenwijziging van 2015. Artikel 3 bepaalt nog steeds: ***"De vereniging heeft de instandhouding, het beheer en de ontsluiting tot doel van de Herisemmolen of de Voormalige kartonfabriek Winderickx, gelegen te Fabriekstraat 20 te Beersel (Alsemberg), conform de bescherming bij Koninklijk Besluit van 24 januari 1979 en conform vigerende wetgeving inzake Onroerend Erfgoed.***
>
> ***Als bijkomende doelstelling wil de vereniging de Herisemmolen uitbouwen als Economuseum en archiefcentrum voor de papier en kartonnijverheid van België. In functie daarvan kan de vereniging workshops, studiedagen en historisch onderzoek organiseren met betrekking tot industriële archeologie, inzonderheid met betrekking tot de papier- en kartonnijverheid en aanverwante bedrijven.***
>
> ***De vereniging mag voor het bereiken van haar doelstellingen alle initiatieven nemen die daar rechtstreeks of onrechtstreeks toe bijdragen. Zij mag hiertoe ook roerende en onroerende goederen beheren. Zij mag daden van koophandel stellen in zoverre de opbrengst hoofdzakelijk wordt besteed aan het verwezenlijken van haar doelstelling."***

Onze Missie:

"De huidige en toekomstige generaties verbinden met hun verleden, door hen inkijk te geven in de herkomst en toepassing van papier, karton en de oude productietechnieken, maar ook door actief nieuw karton & papier op basis van de oude technieken te realiseren".

Herisem bevat een unieke collectie, dat examplarisch is voor de papiernijverheid en -geschiedenis in Europa. Het is het enige goed bewaarde voorbeeld in Vlaanderen en zelfs België.

Om deze missie te realiseren hebben wij gekozen voor het concept van **economuseum**: een actief beleveniscentrum, waar de oude productietechnieken actief gedemonstreerd worden en ingezet worden voor de productie van duurzame goederen.

We hebben voor dit concept gekozen, omdat:

- het instandhouden van het machinepark beter kan gewaarborgd worden als zij nog (in beperkte mate) in werking zijn
- de belevingswaarde voor de bezoeker groter is als zij de technieken, machines en de waterwielen in werking zien.

- als bezoekers kunnen mee participeren, door bv. zelf papier te scheppen of creatief met papier om te gaan, begrijpen zij de techniek beter en wordt deze langer onthouden.
- het zo mogelijk is om artisanale papier- en kartonproducten te maken die het toelaten om het privaat initiatief rendabel te houden

De visie en het beleid zijn gesteund op 5 bouwstenen:

1. **Instandhouding**, onderhoud en beheer van het aanwezige erfgoed als een goede huisvader
2. **Productie** van artisanaal papier, karton volgens de lokale en traditionele technieken en de toepassing van traditionele druktechnieken
3. **Educatieve werking** waarbij wij ons vooral richten op schoolkinderen, al dan niet in schoolverband. We bieden hier verschillende programma's aan in verschillende dagformules.
4. **Evenementswerking & catering** waarbij we onze richten naar individuele museumbezoekers, bedrijven en families, die een meerwaarde zoeken van een bijzonder beschermd monument.
5. **Kenniscentrum voor onderzoek naar papier, karton en plattelandsnijverheid** met de ontsluiting van een bibliotheek en het bedrijfsarchief (nog in opbouw)

Concreet leidde deze doelstellingen tot de volgende groep van activiteiten:

1. Instandhouden, onderhouden en beheren van het erfgoed als een goede huisvader

- Onderhoud en conservatie van de gebouwen.
- Het jaarlijks organiseren van een een stoomdag, waarbij de stoomketel en stoommachine in werking worden gezet en illustreren hoe de machines eertijds aangedreven werden. Op aanvraag en mits betaling wordt de stoommachine ook in werking gesteld voor groepen.

2. Productie van papier en karton

- We maken opnieuw handgeschept papier en gekoetst karton, dat verkocht wordt in de museumshop en op bestelling.
- Door de productie illustreren wij de werking van de verschillende machines en hun aandrijving.
- We bedrukken het eigen handgeschept papier en gekoetst karton.

3. **Educatieve werking**

- De organisatie van (dag en meerdaagse) schoolprogramma's en jeugdkampen. De schoolactiviteiten bestaan uit één- of meerdaagse programma's rond het thema papier- en/of boerderijklassen.
- De mogelijkheid om groepenlogies aan te bieden

4. Publieksparticipatie, evenementswerking & catering:

- De openstelling van het museum voor zowel individuele bezoekers als voor groepen, al dan niet begeleid door een gids. De rondgang in het museum is ontsloten met digitale screens die duiding heeft over de geschiedenis en de productiemethodes op Herisem.
- De organisatie van workshops over papier & karton
- De verhuur van zalen voor vergaderingen, seminaries en evenementen
- De verhuur van groepenlogies in kader van een jeugdverblijfcentrum
- De organisatie van huifkartochten met Brabantse trekpaarden
- Verhuur van De Smidse dat uitgebaat wordt als bierherberg/restaurant, dat zich specialiseert in streekbieren en streekgerechten.
- We promoten ook actief lokale wandelroutes en toeristische plaatsen in de regio. Herisem ligt langs verschillende wandel- en fietspaden.

5. Onderzoek en kennisspreiding over papier, karton & aandrijftechnieken

- De organisatie van studiedagen, evenementen met betrekking tot het onroerend erfgoed (bijvoorbeeld een nocturne) en historische lezingen
- Ontsluiting van bibliotheek en het bedrijfsarchief (nog lopende)
- De organisatie van tijdelijke tentoonstellingen i.v.m. papier, karton, aandrijftechnieken, druk en lokale nijverheid. Deze tentoonstellingen kunnen in eigen regie gemaakt worden of ingehuurd.

De opbrengst die uit de activiteiten en productie gegenereerd worden, worden geïnvesteerd in het betalen van de lonen, het beheer en de publieksgerichte erfgoedontsluiting.

Voor het overige doet de vzw uiteraard steeds het nodige om haar andere wettelijke verplichtingen na te komen:

- Voor al deze activiteiten heeft de vzw diverse verzekeringspolissen afgesloten.
- Zij betaalt onroerende voorheffing op de gebouwen die zij in erfpacht heeft
- Zij betaalt rechtspersonenbelasting op het gebouw dat verhuurd wordt als brasserie/restaurant en betaalt btw.
- De VZW stelt vandaag doorheen het jaar genomen 1,5 voltijds equivalenten te werk en valt voor het overige hoofdzakelijk terug op vrijwilligerswerk.

Praktisch

Het museum is te bezoeken van maart tot en met november:

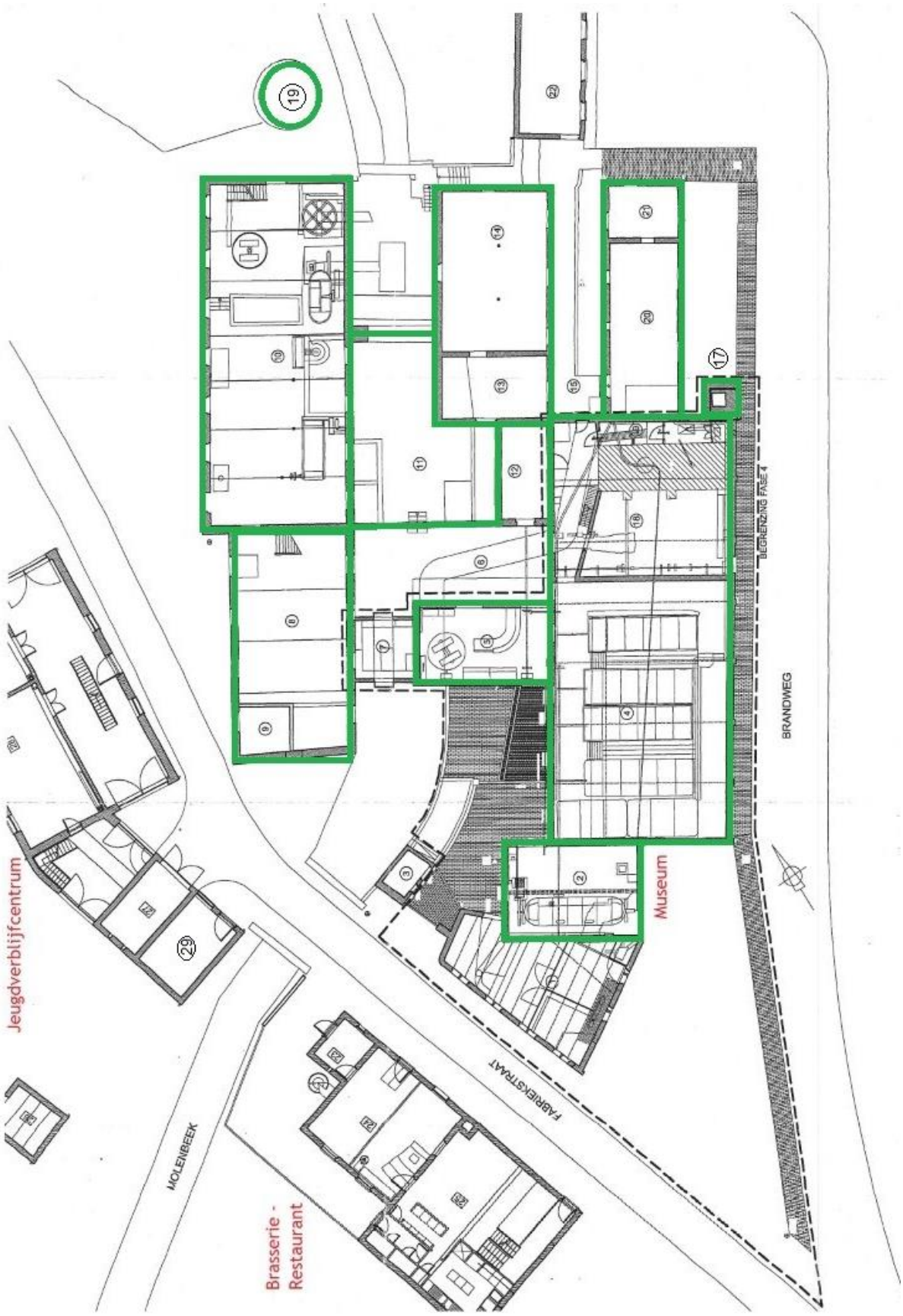
- Van maandag tot vrijdag van 9 tot 13 uur en van 14 tot 17u
- Zondag van 14u tot 17 uur
- Woensdag en zaterdag gesloten

Voor groepen onder begeleiding van een gids is het museum het hele jaar open.

Herisem heeft een publieke internetsite (www.herisem.be) en is aanwezig op diverse sociale media (facebook, Instagram en twitter).

Erkenning als ZEN-erfgoed

De machinerie en installaties werden erkend als ZEN-erfgoed (groene omlijning). Het gaat om volgende elementen (de nummering volgt de nummering van het grondplan) :

4. Stoomdroogplaten in droogloods

5. Kollergang in productiezaal (nu cinemaruimte)

8. de Rootput, de Stamkuipen of Hammerbakken, de Schepkuip, de collectie schepramen, 2 mechanische persen in de oude molen op de benedenverdieping.

10. de Snij- en trieermachine, Tremel of Blutoir, een Stosnijder en 2 graanmolens Snij- op de trieerzolder (bovenverdieping) en de grote Rootput, Kollergang, Hollanderkuip, Kartonmechaniek, een Hydraulische en Mechanisch Pers en Lompensnijder in de productiezaal (benedenverdieping)

11. Overwelving van de Molenbeek, 2 de Hollanderkuip, de 2 waterwielen , het sluizencomplex, de watervlieten

13. draaibank in het atelier

14. 2 Kalanders of Satineerrollen en een Snijtafel in de afwerkingsruimte

17. Grote fabrieksschoorsteen

18. De oude Stoomketel in de voormalige kolenopslagplaats, vandaag stockage ruimte

19. Waterreservoir

20. Bollinckx- stoommachine in de machinekamer

21. De nieuwe stoomketel in het voormalig elektriciteit lokaal (met dynamo voor verlichting)

6. MAATREGELEN

Algemeen geformuleerd houdt de VZW zich, conform haar statuten, bezig met werken en maatregelen die gepaard gaan met de instandhouding en de ontsluiting van het monument als een publiek toegankelijk historische bezienswaardigheid.

Concreet geeft dit aanleiding tot onder andere de volgende werkzaamheden (deze opsomming is niet noodzakelijk chronologisch en niet exhaustief):

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
Herstelwerken stoominstallatie		X	
Herstelwerken daken		x	
Herstelwerken baksteenmetselwer	X		
Onderhoudswerken machines en installaties		x	
In werking zetten van stoommachine		Circa 12 per jaar	X
Beperkte productie met de karton productiemachines voor goede instandhouding		Twee à drie keer per jaar	X
Witkalken, schilderen en hout behandeling		Eén keer om de circa twee jaar	X
Onderhoud en herstel Sluizen, vlieten en waterwielen, inclusief molenboom		Om de ca 15 à 20 jaar	
Vocht en isolerende maatregelen in de smidse			
Klimaatregeling bibliotheek en archief	x		

Meer concreet wordt onder deze begrippen onder andere de volgende zaken verstaan:

- Herstelwerkzaamheden stoominstallatie (bijvoorbeeld het vervangen van de lekkende vlampijpen, vervangen van een defecte pomp, het laten wegwerken van onbalans in de lagers van de stoommachine)
- Herstelwerken daken (bij inspecties van Monumentwacht is bv. vastgesteld dat op verschillende plaatsen het plastieken onderdak verstorven is door UV en dat de Boomse pannen ook op vele plaatsen beperkte hoeveelheden water doorlaten. Daardoor worden keepers, pannenlatten en gebinten aangetast door vocht. De maatregelen die zich dan opdringen zijn bijvoorbeeld het herstel van het onderdak, het vervangen van door vocht aangetast hout, enzovoort)

- Herstelwerkzaamheden metselwerk (bijvoorbeeld het vastzetten van loshangende stenen, het herstellen van cement daar ze door aantasting van vocht van muren die zich aan de andere kant onder het maaiveld bevinden, enz.)
- Onderhoudswerken machines en installaties (hieronder wordt bijvoorbeeld het vervangen van een rot geworden molenboom/molenas begrepen, het herstellen van houten kammen, enzovoort)
- In werking zetten van stoommachine en productiemachines (ter demonstratie en voor de goede instandhouding dienen machines en werktuigen met een zekere regelmaat in beweging gezet en gebruikt te worden)
- Schilderwerken (bijvoorbeeld kalken van muren, schilderen van deuren, enzovoort)
- Tuinwerken (bijvoorbeeld het scheren van de hagen, het maaien van gras, het verwijderen van onkruid, enzovoort)
- Herstelwerkzaamheden vloeren

7. OPVOLGING EN EVALUATIE

* Met betrekking tot de **algemene staat van de gebouwen** wordt om de vijf jaar een verslag gevraagd aan Monumentenwacht Vlaanderen.

Indien uit deze verslagen zou blijken dat herstellingen zich opdringen, zullen verschillende offertes opgevraagd worden.

Na verschillende offertes opgevraagd te hebben, wordt een aanvraag ingediend bij het Agentschap Onroerend Erfgoed om de werken te mogen laten uitvoeren.

Na goedkeuring door het Agentschap, worden de werken uitgevoerd conform de offerte.

Na beëindiging van de werken wordt een verslag opgemaakt en overgemaakt aan het Agentschap. Dit verslag bevat steeds een schriftelijke weergave van de uitgevoerde werken, foto's en een afrekening.

* In geval dat een **concreet voorval** zich voordoet en dat herstellingswerken zouden moeten uitgevoerd worden (los van de algemene staat van de gebouwen, bijvoorbeeld een herstel van de stoomketel) , is de werkwijze gelijklopend maar met dat verschil dat in dat geval niet eerst aan verslag gevraagd wordt aan monumenten wacht Vlaanderen.

* In geval van **hoogdringendheid** wordt dit steeds in de aanvraag aan het Agentschap speciaal gemotiveerd.

8. Bijlagen

Het beheersplan moet de volgende samenvattende tabel bevatten die (indien van toepassing) aangeeft waar welke informatie terug te vinden is: in het hoofddocument ofwel als bijlage in hoofdstuk 8 indien niet in het hoofddocument vermeld. Kruis hieronder aan welke bijlagen je toevoegt. Bezorg de bijlagen digitaal aan de buitendienst van het agentschap.

	Duid in deze kolom aan: "niet van toepassing" (en dus niet bijgevoegd) of de verwijzing naar het hoofdstuk met pagina's of nummer van de bijlage (indien bijgevoegd)
Perimeter van gebied waarvoor beheersplan wordt opgemaakt (met schaal en N-pijl)	Hoofdstuk 1
Lijst van geplande werkzaamheden	Confr. Hoofdstuk 6
Lijst van handelingen waarvan de uitvoering vrijgesteld zal zijn van toelating	Confr. Hoofdstuk 6
Lijst van ZEN-erfgoed met aanduiding op kaart	Zie hoofdstuk 5
Lijst van open erfgoed met aanduiding op kaart	Niet van toepassing
Lijst van ontsluitingswerken voor open erfgoed	Niet van toepassing
Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is	Niet van toepassing
Lijst van cultuurgoederen	Niet van toepassing
Lijst van geplande werkzaamheden aan een orgel dat dateert van na de Eerste Wereldoorlog	Niet van toepassing
Bibliografie (overzicht referenties)	Zie bijlage 1
Extra bijlage (bvb. foto's, …)	Niet van toepassing

Bijlage 1: BIBLIOGRAFIE

Tijdschrift van BPH - The Belgische Papier Historici 2-mdl uitgave, V.U. W. Kaefer, Malmedy.

F. Braudel, Beschaving, economie en kapitalisme (15de-18de eeuw). 3 Dln. Amsterdam, 1988.

J. De Gelas, De Herisemmolen, Industrieel archeologische studie op basis van een bedrijfsarchief. Aalst-Waalre, 1983. 103 p.

J.A. Vandenhoutte, Het verleden van Europa, Twintig eeuwen sociaal-economische geschiedenis. Leuven-Tielt, 1992. 303 p.

Nijver België. Het industriële landschap omstreeks 1850. Gemeentekrediet. Uitgave 1995. 375 p.

H. Voorn, De papiermolens in de provincie Noord-Holland – De geschiedenis der Nederlandse papierindustrie. Dl 1. Haarlem, 1960. p. 87-88.

Papier - Ons Heem, jg. 53, nr 1. Schilde, maart 1999, 71 p.

https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/38864

https://www.toerismevlaamsbrabant.be/producten/bezoeken/bezienswaardigheden/papiermolen-herisem/

https://www.toerismevlaamsbrabant.be/producten/wandelen/herisemwandeling/

https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/1663

http://www.geopunt.be/kaart?type=dataset&data=%5B%7B%27type%27%3A%27WMS%27%2C%27url%27%3A%27https%3A%2F%2Fro.ruimtevlaanderen.be%2Fdrodsi-geoserverproxy%2FServiceHandler%2FDSI_2017000455%2FBG%2Fwms%3Fservice%3DWMS%26request%3DGetMap%26version%3D1.3.0%27%2C%27layers%27%3A%5B%7B%27id%27%3A%27plancontour%27%2C%27title%27%3A%27WMS-getMap%20Fabriekstraat%27%7D%5D%7D%5D